

A középkori magyar énekmondók kérdéséhez.

Írta: SZABOLCSI BENCE.

1.

A régi magyar énekmondók ügyében a máig általánosságban elfogadott „utolsó szót“ Réthei Prikkel Marián 1917-ben megjelent tanulmánya mondotta ki.¹ Ennek a nagyjelentőségű vizsgálódásnak eredményeit a következő pontokban foglalhatjuk össze:

1. A középkorban nem lehet szó külön énekmondó rendről.

2. A 16. században hegedős és lantos nem jelentenek külön-külön réteget, mert e kettő között semmiféle számbavehető különbség nincs. Általában lantos- vagy hegedős-rendről sem beszélhetünk; hegedős-lantos nem jelentenek okvetlenül hivatásos énekmondót, a hangszer inkább esetleges járulék, akcidenca. Ehelyett inkább zenész- és énekes- lantosokat, illetve hegedősöket kellene megkülönböztetni a az utóbbiak sorában ezenkívül különbséget tenni deák- és népi hegedősök között. Összefoglalásként az „énekmondó deák“ elnevezést ajánlja, „mellékesen hozzátéve azt, hogy mivel többen közülük hegedő- vagy lantpengetéssel szokták volt kísérni énekeiket, ezért hegedősöknek és lantosoknak is nevezték őket, de nem általánosságban.“²

3. A középkori jocular-igric nem ősi magyar, hivatásos, komoly énekmondó, hanem „nemzetközi családból való honosítás“: szláv eredetű muzsikus-kókler (mellékesen énekes), kit később kiszorít a német spilman; produkcióban lényegében értéktelen, züllött, idegen réteg, mely csak részben magyarosodott meg. Eredeti invenciója nincs, de eltanulta a magyar énekeket s a nép dalainak kontár tolmácsolója.

4. Van azonban műveltebb, értékes, magyar előadó-csoport is: ez az udvari regesek gyérszámú csoportja. Ezek a regesek a nemzeti hagyomány komoly őrzői. Vannak ezenkívül énekesdiákok, akik szintén hivatásos, tanult énekmondó-réteget jelentenek s vannak végül külön népi regesek is. A 16. század énekszerzői az ősi reges-költészet folytatói, befejezői.

¹ A régi magyar énekmondók. EPhK 1917. 83. 201. 277.

² I. h. 287.

*Argyus királyfi*val kísérletet tett — kevés szerencsével — a tündéres opera terén és éppen ilyen csekély értékű *Az erdő élte* című *balletszerű álomkép* három változásban.

*

Gárdonyi színműveiben az elbeszélő Gárdonyi jelességeiből keveset találhatunk. Csak tősgyökeres magyarsága, emberrajzoló művészete és helyenkint humora teszi ezeket, a különben nagyobb részben elhibázott alkotásokat élvezhetőkké.

Gárdonyi színműírói pályája hatalmas ígérettel kezdődik. Legtökéletesebb alkotása első műve, *A bor*. A reakövetkezőkben fokozatos hanyatlás vehető észre. A *Karácsonyi álom* a maga sokszínűségével, erőteljes népiességével és poétikus bájával sem aratott már oly tartós sikert, mint az első darab. A sovány-meséjű *Annuskát* már csak egyes kitűnő jelenetei tartották egy darabig a színpadon. Az utána következő művek (Fehér Anna, Zéta, Fekete nap, Falusi verebek) már csak egész rövid színpadi életet éltek.

Gárdonyi színpadi műveiben feltűnő az az egyenetlenség, mely egyes darabjait értékre és teljességre elválasztja egymástól. Lehet — amint Ignotus is gondolja² —, hogy ennek oka alighanem lelke összetett voltából származik, a pedantériából való hajlandóságából és intellektusának merevségéből. Bárhonnan is magyarazzuk e feltűnő jelenség okát — a valóságon nem változtat semmit sem.

Gárdonyinak mint színműírónak egyik elvitázhatatlan nagy érdeme, hogy a magyar népszínműnek új utat vágott s maga adta rá az első, addig utol nem ért, kitűnő mintát. De nemcsak ezt az elsőszülöttét szeretjük. Kedvesek nekünk a többiek is, mert hiszen jól mondja a Felhívás a szobrára való gyűjtésre: „Gárdonyi Géza minden írott betűje magyar búzamag, mely a mi földünkön termett és másutt ki sem kelne. Minden lélek, ki írásaiban megszólal: lélek a mi lelkiünk szerint. Minden alakja, ha multbeli, ha közelvaló, atyánkfia nekünk, ha úr, ha paraszt. És a szó, amit Gárdonyi írt, az ige, mit ő szereplőivel mondat: olyan szó, olyan ige, mit lefordítani idegen nyelvre nem lehet és amit csak mi érzünk és értünk teljesen. És Gárdonyi búja: a magyar bánat; a Gárdonyi nevetése: magyar nevetés; a Gárdonyi bölcsesége magyar okoskodás; és minden könyvén ott ragyog a magyar tisztaság harmatoseppje.“

² Színházi dolgok. Budapest, 1910. 26. l.

E négy megállapítás közül az első kettő máig helytállónak bizonyult. Az utóbbi kettő azonban az adatok közelebbi vizsgálata nyomán merőben tarthatatlannak tűnik fel, hibás konstrukciónak, mely nemcsak komoly egykorú adat híján, de a megbízható adatoknak félretolásával vagy félreértésével, ingadozó következtetéseken épült.

Nem a logikus történeti meggondolásra hivatkozunk itt, mely már egymagában lehetetlennek mondja az énekmondásnak ilyen bonyolult és mesterkélt differenciáltságát egy fiatal népi-nemzeti szervezetben. Maguk a középkori feljegyzések döntik meg az énekmondókról felállított hipotézist, egyszerűen kronológikus rendjük erejével. Ez a kronológia a fentebb 2. számmal jelölt megállapítást, a 16. századi lantosok-hegedősök kérdését is új fénybe fogja állítani.

Mielőtt azonban magukhoz az adatokhoz fordulnánk, pillantsunk végig az érveken, melyeknek alapján a jocular-igricseknek imént vázolt képe kutatóink előtt kialakult. Idegen eredetük kérdését Réthei Prikkel előtt már Szinnyei József fejtegette (Nyelvőr, XXIII. 490.: „nevükből következtetve, legalább az elsők, szlávok voltak... de később is alkalmasint idegen volt a legtöbbje, mert a magyarnak sohase volt különös tehetsége a hangszeres zenére“), szláv voltukat Sztripszky Hiador hangsúlyozta leghatározottabban.³ Sztripszky szerint „nyilvánvaló, hogy foglalkozásuk és nevük eredete dolgában valamiféle tótok, mondjuk általában szlávok voltak“. „A középkor igriczei... elmagyarosodott szlávok voltak.“ Érvei a következők: „az igrecz szó változatlanul fennmaradt idegen alakja mutatja, hogy eredetileg szlávokkal állott ez a mesterség összefüggésben“.⁴ Továbbá: „A magyarság szélei felé kapták telepeiket adományul: mert *Igriczi* nevű falut egyet se találunk a magyarság derekában, ellenben Zalában, Borsodban, Szolnok-Dobokában és Aradban stb. igen.“ „...kisorosz-telepesek pedig nagy számmal voltak az első Árpád-királyok korában éppen a Dunántúl... Nógrádban, Borsodban, Szabolcsban, Aradban, Torontálban, Biharban és Erdély északi meg keleti megyéiben.“ Jegyzetben hozzáteszi: „Szolnok-Dobokában Igricze, Kolozsban Ugrucz, Tordában Igrichteluk, Krassóban a Pojána Ruszka tövén Igrechy, de sőt a ma is kisorosz lakosságú Ungban

³ Igricsek — énekes koldusok. Ethnogr. 1908. 345.

⁴ U. o. 346.

Igristya nevű falukról már Árpádkori okleveleink emlékeznek meg.⁵ Kifejti végül, hogy a név és a fogalom ma is él a szláv-ságban. Ehhez a két érvehhez: az idegen név s a széleken fekvő telepek érvéhez Réthei Prikkal sem tud újabb lényeges momentumot hozzátenni. Idézett tanulmányában inkább általános következtetésekkel igyekszik háttérüket megrajzolni: „Bizonyításra nem szoruló, általánosan ismert dolog, hogy a muzsikusi foglalkozást a legrégebb történeti kortól a legújabbig idegen fajbeliek üzték nálunk, mert erre a kegyérkeresetre született magyaroknak se kedvük, se különösebb tehetségük soha nem volt. A magából és másokból csúfot tevő, testfintorgató komédiás-mesterség meg, amely pedig hajdan rendes velejárója volt a muzsikusságnak, épen nem vágott a büszke magyar természethez... Ukrania síkságán esatlakozhattak hozzájuk rutén *ihrecek* is. Itten pedig a meghódított szlovének nagyszámú élelmes *igreci* bizonyára úgy körülhízelegték őket, hogy a velük jött régi hangosságtevőkön hamarosan felülkerekedtek s ezek kenyerét egészen eltulajdonították. Teljes győzelmüket mi sem mutatja jobban, minthogy eredeti szláv nevüket — mint *igreczek*, *igriczek* — továbbra még azután is megtartották, mikor már többé-kevésbé megmagyarosodtak.⁶ Tehát: magyar muzsikussal valószínűleg egyáltalán nem volt, de ha volt, kiszorította a szláv *igric*, aki azonban ekkor még nem volt magyar.

Amint látjuk, sem Sztripszky, sem Réthei Prikkal nem gondolnak rá, hogy az idegen szó átvételének egyéb magyarozatát keressék, talán azt, hogy egy épp megtelepülő, fiatal nép a maga új életviszonyai között, új szomszédaitól természetesen átvesz olyan neveket, melyek számára eddig ismeretlen, régi látókörén kívüleső fogalmakat jelölnek, vagy melyeknek régi megjelölése saját nyelvén, valamely okból elhomályosult; hogy *király*, *ispán*, *udvarnok* stb. nem voltak szükségszerűleg szláv méltóságok. Nem vizsgálják azt sem, mennyiben van köze a feisorsolt, talán valóban régi szláv telepeknek a magyar énekmondókhoz, más szóval: hogy minden Igrici énekmondó telep volt-e s ha nem, szláv területen feküdtek-e az énekmondók telkei? Végül pedig: mikor és milyen értelemben szerepel a magyar emlékekben az „*igric*“ név mint foglalkozás: s jelentett-e egyáltalán az *igric* „énekmondó“-t? Az adatokból ki fog

⁵ U. o.

⁶ EPhK 1917. 89.

tűnni, hogy a pusztá tények még távolról sem engednek meg általánosítást ezen a téren, s nem igazolják a szláv énekmondók hipotézisét sem.

Az „idegen eredet“ irodalmával ezután röviden végezhetünk. Moór Elemér: A Toldi-monda és német kapcsolatai c. értékes tanulmányában (1914) a német kapcsolatokat kutatja s bizonyítja, hogy Magyarországon spilmanok is éltek és hatottak. A magyar énekmondók ügyét ez a probléma ily módon csak közvetve érinti, minthogy Moór itt nem azt mutatja ki, hogy Magyarországon az énekmondók spilmanok voltak, hanem csak spilmanok jelenlétét igazolja; Réthei Prikkal azonban azt konstruálja belőle, hogy a szláv igricet kiszorította a német spilman, mint emezt meg később a cigányzenész.⁷ Moór fejtegetéseiből itt csak két, szorosabban idevágó mozzanatot ragadunk ki: azt t. i., hogy mind a Szent Gellért említette „scurrá“-kat,⁸ mind a regeseket⁹ szlávoknak tartja. Újabb tanulmányában¹⁰ Moór részben csatlakozik Réthei Prikkal nézetéhez: a magyar mulattatók eredetét a német spilmanban keresi ugyan, de úgy hiszi, hogy az ősi magyar népi énekmondót már régebben kiszorította a szláv igric s a spilman ennek nyomába lépett. Végül újabban Erdélyi László említi meg¹¹ a pogány énekek fenntartói között „a honfoglaláskor Pannóniában talált és magyar várörökként tovább élő frank-szláv eredetű igricék“-et és regösöket.

Ami az énekmondók erkölcsi és irodalmi értéktelenségét illeti, ezt Réthei Prikkal a következőkkel bizonyítja: a Virginia-kódex elítéli az énekmondások hallgatását, a Nagyszombati kódex és Nádor-kódex pedig a nyelv bűnei közt említik az igricbeszédét, illetve igricséget; az Egyet. Kvt. Sziládytól idézett¹² XV. századi latin prédikációgyűjteménye: a Budapesti Glosszák kézírata el akarja tiltani a síposokat Krisztus testének vételétől. Réthei konkluziója, melyet külföldi analógiák megállapítása után kimond, a következő: „A jocularok vidámító (víg-ságtévő) énekeinek költői értékét eszerint csak igen kevésre sza-

⁷ U. o. 90–91.

⁸ A Toldi-monda stb. 9–10.

⁹ U. o. 14–15.

¹⁰ Die deutschen Spielleute in Ungarn. Ung. Jahrbücher I. 1921. 281.

¹¹ Arpádkor. 1922. 64.

¹² Száz. 1882. 31. Azóta a teljes codexet kiadta: Sermones Dominicales 1910.

bad becsülni.¹³ Magukra az adatokra nézve itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a Virginia-kódex, Nádor-kódex és Nagyszombati kódex a XVI. század elejéről valók, az utóbbi kettőt ezenkívül a leíró személye szorosán összeköti;¹⁴ az adatok tehát, melyekből a XII—XIII. század joculatoraira akarunk következtetést vonni, a XV. és XVI. századból valók, eléggé szűk körből s épp a „joculator“ nem fordul bennük elő. Mint látni fogjuk, épp a XV. század egy zsinati rendelkezése segít majd igazolni, hogy ez a korszak nem ismert már igazi joculatort.

De hátravannak a joculatorok történeti énekei. Itt Anonymus a vádló, aki „garrulus“-nak nevezte éneküket. Hogy maga Anonymus hivatkozik rájuk, hogy épp a „Gesta“ bizonyítja az énekmondók nagy tradíciómentő, fenntartó hivatását, arról Róthei Prikkelnél nem esik szó. „Anonymus... nem vétett a tárgyilagosság ellen, mert a rideg valóság az, hogy poétikai érték dolgában igriceink történeti énekei sem igen emelkedtek a vidámítók fölé, — minden komolykodásuk ellenére. Elsőben is azon egyszerű lélektani oknál fogva, mert azoknak, kik rendszeren önmagukat esúffátevő torzításokkal és trágár bohóckodással szoktak mulattatni, bárminő komolyabb tárgykörből, még a nemzet történetéből vett énekeik sem lehettek volna valódi költészeteszámba menő, lélekemelő szerzemények. Másodszor meg azért, mert ezek az énekek igazában nem is az ő költeményeik voltak, hanem a néptől jól-rosszul eltanult históriás énekek, melyeket a naivság zománcától kontár tolmácsolásukkal alkalmasint megfosztottak. Anonymus világosan tanuskodik erről, mikor a „garruli cantus ioculatorum“-ot a „falsae fabulae rusticorum“-mal két helyen is összevágóknak állítja. Mi mást jelenthetne ez, mint azt, hogy az előbbieket az utóbbiaknak kópiái? Vagyis hogy nem a joculatorok költötték! — Ezzel a megállapítással voltaképen egy újabb lepel hull le róluk: a költőség hamis leple, melyet irodalomtörténetünk... teljesen érdemtelenül terített rájuk. Pörére vetköztetve bizony jóval kevesebbet mutatnak: *nem költők, csak gyenge előadói a nép történeti énekeinek*. S ezt az eredményt bátran kiterjeszthetjük *vidámító dalolásukra* is. Az *sem igen állhatott egyébben, mint a nép trágár nótáinak visszaadásában*. A visszaadás itt minden bizonnyal hübb lehe-

¹³ Id. tanulm. 92.

¹⁴ lK. 1927. 66.

tett, mint amazoknál, de ám — megint csak visszaatlás volt.¹⁵ Később: „tanulatlanságuknál fogva a népének előadásában sem lehettek valami mesterek... tréfáik alpáriásága, és életük züllöttsége majdnem kizárta teszik, hogy a szó nemesebb értelmében népköltészetnek lehessen tartani azt, ami szájukból akár komolyan, akár vidáman elhangzott.“¹⁶

Ez az egész gondolatsor annyira önmagának cáfolata, annyira megdönti a hitet saját komolyságában, hogy céltalan volna vele vitába szállani. Egyetlen pozitívum sincs még — s máris alig fér meg egyik hipothétikus „bizonyosság“ a másiktól. Az olvasó szinte csodálkozik, miért nem használja fel Réthei Prikkel Anonymus „falsa“ jelzőjét ugyanoly perdöntő bizonyítékul a népmese költőisége ellen, mint a „garrulus“ jelzőt a joculator-ének értéktelenségének bizonyítására.

Ugyanily kevésbé meggyőzők Réthei egyéb okfejtései is ebben a fejezetben: így mikor Anonymusnak nyilvánvalóan egyértelmű utalását a joculator funkciójára helytelen megvilágításba állítja s részben az „igric“-nek mint szinonimának, részben későbbi dokumentumoknak bevonásával erősíti, hogy „árpádkori igriczeink nem hivatásbeli (komoly) énekmondók, hanem muzikusok voltak, kik zenejátékuk mellett énekléssel és kóckerkedéssel is vidámitották-nevettették vala apáinkat.“¹⁷ Vagy mikor a regesekről ezt írja: „Hogy vérbeli magyaroknak kellett lenniök, azt talán nem szükség hosszabban bizonyítanom. Magyarságuknak nyilvánvaló bizonyossága a nevük; de talán még ennél is nyilvánvalóbb az a kétségbevonhatatlan valóság, hogy apáink nagy többsége csak a saját nyelvén szóló énekmondókat tudta megérteni, csakis ilyenek előadásában gyönyörködhetett igazán.“¹⁸ A joculatorokról pár lappal előbb jegyezte meg: „...igriczeink... az éneklésben se lehettek mások, mint a néptől eltanult énekek előadói. Másképpen apáink semmi esetre sem lelték volna kedvüket... mulatságtevésükben.“¹⁹ Végül is, hol itt a határvonal? Ki tanul a néptől s kinek az éneke önálló invenció: mindez eldönthető így, adat és bizonyíték híján, tisztán nevekből? S ha elfogadjuk, amit Anonymus a Gesta előszavában említ, hogy t. i. a magyarság a maga multját a joculatorok éne-

¹⁵ I. h. 93.

¹⁶ U. o. 93—94.

¹⁷ U. o. 87.

¹⁸ U. o. 100. Hasonlóan már Szinnyei, Nyr. XXIII. 490.

¹⁹ U. o. 93. 1.

kéből ismerhette meg, elképzelhető-e, hogy bármely közösség idegen réteget tesz meg a maga élő emlékezetének, csak azért, hogy mástól „tanulja vissza“, amit önmaga alkotott? Hasonló téves elmélet vezetett a cigányok szerepének túlbecsülésére a magyar zene történetében.

Réthei Prikkel tanulmányának sarkalatos hibája, hogy a magyar középkorban egységes, osztatlan időszakot lát, melyben egyik adat könnyen megvilágíthatja a két-három évszázaddal közelebb vagy távolabb fekvő másikat. Az adatok kronológiája azonban felvilágosít róla, hogy a magyar középkor énekes-zenés kultúrája is több rétegből áll, melyek e kultúra organizmusát a fejlődés különböző fokain, szakadatlan átalakulásban mutatják meg a kutatóknak.

2.

Lássuk, milyen kép alakul ki a magyar énekmondókról és zenészekről a pusztá adatok alapján. A következőkben megkíséreljük ez adatokat lehetőleg hiánytalanul, időrendben összeállítani; mellőzzük a „hét magyar“ problémáját, mint amely nem tartozik szorosan tárgyunkhoz. A felsorolásban közvetlen forráshely megjelölése nélkül szerepelnek azok az adatok, melyeket a Wenzel-féle Árpádkori Új Okmánytárból, az Anjoukori Okmánytárból, a veszprémi káptalani levéltárból, a Zichy-, Sztáray-, Szent-Ivány-oklevéltárból és a Hazai Okmánytárból a kérdés irodalma, nevezetesen Szilády tanulmánya és Sebestyén Gyula három idevágó műve, ismételtelen felsorolt,²⁰ valamint Szamota-Zolnai Magyar Oklevélszótárának adatai. Az egymáshoz tartozó, ugyanegy dologra utaló momentumokat az összefoglalásokban fogjuk egybevetni.

Igrici (Ygricze) falu első előfordulási helyének régebben Szent István zalai apátságát alapító oklevélét tekintették (1019; Századok, 1882, 31.); újabban ez az oklevél hamisnak (XIV. századnak) bizonyult (I. Karácsonyi, Szent István király oklevelei, 1891, 114, Szentpétery Imre, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke, I., 1923, 4. l., 7. sz.).

1112. Kürtös. 1138. Sipos, Doboss helynevek (Száz., 1882, 33.).

1200—1204 körül. Anonymus, Gesta Hung. négy helyen említi a jocularokat: 1. A Prologusban: ... si tam nobilissima gens Hungariae primordia suae generationis et fortia quaeque facta sua, ex falsis fabulis rusticorum, vel a garulo cantu jocularum quasi somniando audiret, valde indecorum et satia indecens esset. 2. A 25. fejezetben, Tuhutum vállalkozásáról: Ut dicunt nostri joculatores: omnes loca sibi acquirebant etc. 3. A 42. fejezetben, Lél, Bulcsú, Botond hadairól: Quorum etiam bella et fortia quaeque facta sua, si scriptis praesentis paginae non vultis, credite garulis cantibus jocularum et falsis fabulis rusticorum, qui fortia facta et bella Hungarorum, usque in hodiernum diem oblivioni non tradunt. 4. A 46. fejezetben. Árpád és vezér-

²⁰ Szilády Aron: Három hegedős ének, Századok 1882, Sebestyén Gyula: Adalékok a középkori énekmondók történetéhez 1891. A regösök 1902, főkéint 103—18. l., A magyar honfoglalás mondái 1904. I. 1. könyv, 2. fejezet.

karának bevonulása Attila városába, Óbudára; áldomás Attila palotájában: ... omnes symphonias atque dulces sonos cythararum et fistularum, cum omnibus cantibus ioculatorum, habebant ante se.

1219. II. Endre Regus nevű felvinci udvornicus-a.

1222/77. Ladislaus Sypus.

1244. IV. Béla Igrech falut, a pozsonyi várbeli ioculatorok Barzanch-folyó mellett fekvő birtokát (Igrech villam Ioculatorum eiusdem Castri nostri [Posoniensis] circa fluvium Barzanch) a kápolnai Szent Erzsébet egyházhoz csatolja.

1251. Pál országbíró és zalai főispán királyi meghagyásra rendezi a zalai Igrichben lakó királyi ioculatorok birtokát (terram Ioculatorum suorum de villa Igrich in Parochia Zaladiensi existencium) s erről oklevelet ad a ioculatoroknak (iaculatoribus Regis).

1253. Chiper (Csiper) ioculator Karasáról, a pozsonyi várnepek között.

1254/55. IV. Béla megerősíti Pál országbíró 1251-i okiratát, a zalai ioculatorok kérésére (accedentes in nostram presentiam Ioculatores nostri de villa Igrich).

1256. „Terram ville Igricy.“

1267, 1279. Igrichteluk, Igruchteluk (Torda m.).

1272/1325. Terra Goydusbogdan vocata.

1273. Zumbot (Szombat) iaculator (Mária királyné, IV. Béla felesége, IV. László nagyanyja, Urbana birtokot adományozta volt Zumbotnak).

1277/1344. „Laurencii Enekus nuncupati“ (zalamegyei okl.).

1279. A budai zsinat 8. constitutiója tiltja, hogy egyháziak a minusoktat, histriókat és ioculatorokat hallgassák: Clerici officia, vel commercia non exerceant, maxime inhonesta: mimis, histrionibus, & ioculatoribus non intendant, & tabernas prorsus evitent... (Péterfy, Sacra Conc. I. [1741.] 108.)

1280, 1288, 1351 k. Igrichi (Borsodban).

1288. Hamzou királyi ioculator a somogyi Lulla (Lölle) birtokon.

1289. IV. László (az erdélyi) Igrechi-t a kézdi székelyeknek adja. — 1291. III. Endre megerősíti az adományozást.

1292. III. Endre (a zalai) Igrichy ioculator-telket (quandam terram ioculatorum nostrorum Igrichy uocatam) Duruzlónak, megmentőjének adományozza.

1293. Egy 1263-i adományozás kapcsán Liptó vármegye déli részén egy ioculator fiát említik (ubi cuiusdam ioculatoris filius dicebatur residere). (Sebestyén, Magyar honfogl. mondái, I. 171. l.)

1296. Mykon (Mikó, Mihály) ioculator fiainak telke a veszprémmegyei Kál határában.

1297/1344. „Magistri Laurencii Enekus nuncupati.“

1311. „Possessiones Kerekeghaz et Igrechteluk uocatas.“

1313. „Villam Igrech ioculatorum eiusdem Castri“ (Posoniensis).

1316. „Possessionem Igrichy uocatam in Com. Zaladiensi existentem.“

1323. „Possessiones eorum Igricy et Pyliskezeg nuncupatas in Com. Zaladiensi existentes.“

1326. Kobzosnak nevezett János, szabadi „homo regius“ (Johannes dictus Kobzus de Zobodi).

1327. „Possessionem Igrici vocatam in Com. Zaladiensi iuxta Kopurnuk existentem.“

1329. Thomas ioculator de villa Igrechfolva (Pozsony n., Csallóköz). Ethnogr., 1902, 285. l.

Megszakítjuk itt az adatok listáját, mert, ha egyik csoportjuk, nevezetesen az „Igrichi“ birtokokat illetők csoportja, egyideig változatlanul folyik is tovább a következő időszakban, általában mégis azt fogjuk tapasztalni, hogy a XIV. század folyamán némileg megváltozott viszonyokkal kerülünk szembe. Épp ezért szükségesnek érezzük az adatokból eddig megállapítható tények leszögezését.

Az eddigiekből kitűnik, hogy: 1. A XIII. század ioculatora *énekmondó*, aki Anonymus korában még a honfoglalás mondáit énekli. 2. A ioculatoroknak két, hivatalos jellegű telepéről tudunk: egyik Pozsony megyében van, az itt lakó ioculatorok, úgy látszik, a pozsonyi *várnépek* közé tartoznak; 1244-ben és 1313-ban Igrech néven említik, 1253-ban egy karcsai ioculatorról hallunk, aki a pozsonyi várnépek közül való, 1329-ben a csallóközi Igrechfolva-ról esik szó (ez talán azonos az 1244-i és 1313-i Igrech-cel); a másik telek Zala megyében van (1251, 1254—55, 1292, 1316, 1323, 1327), itt — talán 1292-ig — *királyi* ioculatorok éltek. 3. *A többi Igricről nem tudjuk, van-e köze a ioculatorokhoz*; nem tudjuk, nem egyszerűen régi szláv (nevezetesen szláv zenészektől nyert) nevüket megőrző, de a magyar énekmondókkal semminemű kapcsolatban nem álló helységekről van-e szó? 4. A két, magyar énekmondókkal kapcsolatos Igrici helységnek néven kívül semmiféle szláv relációja nincs. Az Igrici helynévnek és a ioculatoroknak e kettős találkozása kétségekívül nem véletlen; arra is gondolhatunk, hogy a szláv telep eredeti rendeltetését a köztudat még könnyen összekapcsolhatta a ioculatorokkal, de általános következtetést nehéz belőle levonni. Nem mutat szlávságra a névszerint megemlített magyar ioculatorok neve sem (túlnyomórészt kétséget sem enged: Csiper, Szombat, Hamzó, Mikó, Tamás), valamint a két ioculator-teleken kívül feltűnő ioculatorok tartózkodóhelye sem (Veszprém, Somogy; Líptóban egy ioculator *fiát* említik). Éppily kevésbé a téma, melyről énekelnek s vele a szerep, melyet a magyarság között betöltenek (Anonymus). 5. A két helységnéven kívül, mely a ioculatorokkal összefügg, egyetlen nyomát sem találjuk az igric-nek, mint a ioculator név szinonimájának; az „igric“ szó, foglalkozás jelölésére e korszak dokumentumaiban nem fordul elő. *Semmi sem bizonyítja, hogy az Arpád-kor magyar énekmondóit igriceknek nevezték.* Ezideig csak latin nevüket, a ioculatort ismerjük. 6. Bizonyos, hogy egyes körökben némi animozitással találkozunk; de ez az animozitás egyelőre annyira elenyésző, annyira nem talál komoly kifejezésre, hogy a külföldi analógiák mellett szinte szóra sem érdemes. Mindössze annyi történi, hogy Anonymus két helyen „garrulus“-nak bélyegzi az énekmondókat, akiket különben citál, s hogy az egyház a korszak vége felé jónak látja tagjait arra inteni: ne hallgassák a ioculatorokat. Ebben a tilalomban talán figyelemreméltóbb a társaság, melyben a ioculatorok feltűnnek mint a határozat szigorúsága: mimus, histrio, korcsma... (Külföldi zsinatok hasonló felsorolásait l. Piper, Die Spielmannsdichtung 1887, II. 275.) Úgy látszik, a ioculator nemcsak az udvarnál énekel, nemcsak királyi mulattató, de alsóbb-rangú társaságban, a nép között is szóhoz jut, ahogyan valószínűleg a vár-

népek között szerepelt; s hogy Anonymus a paraszti mendemondával együtt rá is, mint a nemzet értesüléseinek forrására utal, talán szintén azt bizonyítja, hogy ugyanegy énekmondó viszi a szót „fent és lent“, — ami természetes is, hiszen a magyarság e korban távolról sem differenciálódott még egymástól élesen elhatárolt társadalmi rétegekre. (Ami a jocularor „hivatalos“ állását illeti, bizonyos idegen analógiáit külföldi dokumentumokból ismerjük; Németországban nem egyszer használják a „jocularor ducis“, „jocularor episcopi“ címet;²¹ a „Kunigreich vahrender Lüte“²² dokumentuma éppúgy idevág, mint Ph. Mouskes verső, melyben Nagy Károly szemére hányja, hogy a Provence-ot ménestrelkeknek osztogatta el.²³ De a jocularoroknak olyan fokú udvari helyzete, királyi szolgálata és javadalmazása, mint Magyarországon, úgy látszik, ismeretlen a külföldön.) Az egyház kezdődő idegenkedését talán a nép szórakoztatása, talán pogány elemek konzerválása, mindenesetre valami határozott világi jelleg magyarázza; hogy eddig ez a világiság nem okozott éles elkülönülést a hallgatóságban, azt épp az bizonyítja, hogy ilyen intézkedésnek most szükségét érzik. 7. Semmiféle adatunk nincs rá, hogy az Árpád-kori jocularorok *elsősorban* hangszeres mulattatók lettek volna; erre maga a „jocularor“ elnevezés sem utal. Hogy hangszeren kísérték éneküket, hogy egyáltalán játszottak hangszeren, kétségtelen; erre mutat a következő korszakban fellépő átalakulásuk, megoszlásuk, általában az új kép, mely a XIV. században élénk táruul. De a XIII. században még, úgy látszik, *elsősorban* énekmondók. És itt figyelemreméltó, hogy a jocularort illető külföldi adatok ugyanily sokoldalúságról tanuskodnak: sokféle hangszer és bűvész-produkció ismerete mellett roppant *énekes mondaanyagban* való jártasság jellemezte őket. (F. Diez i. m. 38—39. l.) 8. Témáikban már megjelenik az a csodálatos „nagy emlékezet“, mely ma már csak a népi énekek saját-sága, de régi századokban a nemzet közös vagyona volt. Anonymus még a honfoglalás mondáit hallja az énekmondóktól (ez mintegy háromszáz évnyi distanciát jelent), Turóczy korában Kontról énekelnek a lantosok, Liszti püspök a kenyérmezei diadalt hallja korcsmai hegedősöktől, Istvánffy Miklósnak még alkalmá van rá, hogy Zách Feliciánról szóló hegedős-éneket halljon — harmadfél évszázad multán; s Bél Mátyás még Toldiról mondott énekekről tud. A magyar multnak ez a közös nagy memóriája kétségkívül épp a magyarság belső megbontatlanságával függ össze; csak egységes kultúra tud így emlékezni a maga multjára: s valóban, az elmúlt századoknak ez az *élő* hatalma mindig azt a réteget hatotta át legerősebben, mely legnagyobb részét örökölte, mentette át az egykori közös, *népi* kultúrának. Így maradt meg máig a magyar parasztságban.

Folytassuk ezekután az adatok felsorolását.

Magyar Pál gimesi várnagynak (1324—55) egy iskolamester jocularort ajánl s megemlíti, hogy a jocularorok az ő lakodalmán nagy vígságot keltettek (Dézsi Lajos: Magyar tört. tárgyú szépirodalom 1927, 9. l.).

1331. „Cuiusdam possessionis Igrici vocate in Com. Zaladiensis existentis.“

1337. „Thome istrionis hospitum de eadem“ (Sztranyán határában).

²¹ P. Piper, i. m. I. 29.

²² Forkel, Gesch. der Musik II. 741.

²³ F. Diez, Die Poesie der Troubadours 1883. 13.

1337. „ad quendam campum Igrischtya vocatum“ (Ung m.).

1340. „Igricy in Com. Zaladiensi.“

1347. Nagy Lajos helybenhagyja Pál országbíró 1346-ban Visegrádon kiadott ítéletlevelét; utóbbi a pestmegyei Regteluk-birtokot, mely nevét kihaló birtokosaitól, a regus-eknek nevezett combibatoroktól (a királyi cselédek, kondicionáriusok egy csoportjától) nyerte (combilatorum Regalium condicionarium vulgariter Regus dictorum), megerősíti Lóránd comes budai aranykémle és esküdt birtokában.

1351—52. Gajdos-(Bogdány-)ban még a „trumbatores domini regis“ laknak (M. Nyelv 1921, 120. l.).

1355. Michael dictus Kyrtus.

1358. Pozsony vár siposainak csallóközi birtoka Egyházaskarcsa határán (fistulatoribus seu instrionibus castri Posoniensis) (Anjoukori Okmánytár VII. 1920, 29. l.).

1358. Stephanus fye'lator telke a geredchei határban.²⁴ — „Eandem possessionem Kurtusmeger titulo Buccinatorio hereditario Jure.“

1364. Nicolaus dictus Kobzos (Zemplén m.).

1377. Martinus Jocularor vel Fystulator.²⁵

1379. „Possessiones Jgrichy et Felseutenk ac Kublus.“

1394. Stephanus Hegedus.

1396. Stephanus dictus Hegedews.

1398. Johannes Sypus.

1399. Johannes dictus Hegedes.

1400. Johannes Hegedus. — 1400/1403. Johannes Sypus.

1401. Nicolaus Reges.

1402. Mathe dictus Gaydus.²⁶ — „Briccio dicto Sypus.“

1406. Valentinus Hegedes. — Jacobus dictus Kyrtus.

1412. „Dicto possessionis Igrichy“ (Zala).

1414. Jacobus dictus Sypus.

1416. Johannes Gaydos. — Martinus dictus Gaydos. — Stephanus Sypos.

1418. Bartholomeus Hegedes.

1420. Antonius Hegedes.

A kép néhány pontján megváltozott. 1. A „jocularor“ név értelmi eltolódást mutat; a Magyar Pál-féle híradás lényegében mulattató szerepüket hangsúlyozza, de ez a vonás még közvetlenül kapcsolódik az „első korszak“ főbb momentumaihoz. Döntőbb az a különbség, melyet az 1358-i és 1377-i adat bizonyít; előbbi nyilvánvalóan ugyanazt a telket, melyet eddig a pozsonyvári jocularorok telkének neveztek, Pozsony vár *siposainak* birtokaként jelöli meg, utóbbi a „jocularor“ nevet mintegy magyarázza a „fystulator“, vagyis *sipos* névvel. Több jocularor-névvel ezután nem is találkozunk. Úgy látszik tehát, a jocularor fogalma kettős átalakuláson ment át a XIV. században: részben mulattató jellege lépett előtérbe (ezt „lezüllésének“ további nyomain kézzelfoghatóan fogják bizonyítani), részben határozott hangszer játékosára korlátozódott. 2. Ugyanekkor az udvarnál és egyébütt vilá-

²⁴ fella = hegedw (Schlágli szójegyzék 2011.).

²⁵ fistula = sinelte, süvöltő (Schlágli szójegyzék 2001.); fistulator = sipus (u. o. 2005.).

²⁶ Gayd = tibia (Schlágli szójegyzék 1999.), tehát síp, esetleg kürt.

gosan előtérbe lépnek az egy határozott hangszerhez fűződő zenész-funkciók; a hegedősök száma már feltűnésük évtizedében meglepően nagy. Az átalakulást talán úgy kell képzelnünk, hogy a jocularor nemcsak sípóssá lett, de belőle indult ki a hegedős és később a lantos is; a „gajdos“, kürtös és már korábban a „trumbator“ név szereplése talán a régi síposnak újabb udvari pozícióit jelzi. Mindenesetre bizonyos, hogy most jelentékeny differenciálódás indul meg; a jocularorok többé-kevésbé egységesnek látszó „rendje“ több-féle csoportra szakad vagy többféle csoportnak adja át a helyét: az egységes szerepkörből kiválnak a főbb funkciók és önálló keretek közt kezdenek kialakulni. 3. A királyi combinatorokkal, rege-ekkel olyan külön csoport bukkan fel, melynek szerepéről, jelentőségéről eddig semmit sem tudunk. Erede-tük is teljesen bizonytalan; mint láttuk, Moór Elemér szlávoknak, Réthei Prikkel magyaroknak tartja őket. Nem ismerjük a jocularorokhoz való viszonyukat sem. Mindennek tisztázását csak további adatoktól remélhetjük. 4. Az „igric“ névvel foglalkozás. hivatás értelmében, ebben az évszázadban sem találkoztunk.

1410—20 körül. Schlägli szójegyzék. 2003. palpominus — igrech. 2019. icolator — kurvas pacočas (pakocsás, tréfacsinaló v. ö. u. o. 2071. iococus — pacochas).

A Budapesti Glosszák latin kódexében: „utrum corpus Christi debet dari instrionibus (*az sposoknak*)? Respondetur quod non, quia nec divinae majestati, nec ecclesiasticae disciplinae competit, quod eis corpus Christi daretur.“ (Száz. 1882. 31. Szilády, Sermones Dominicales 1910. II. 81.)

U. o.: „Sed nunc multi sunt de natura jocularorum *Sodh*, qui semper volunt comedere de alieno, et nunquam de suo...“ (RMKT. V. 351., Szilády i. m. I. 411. L. Nyelvőr XXIII. 489—90.) U. o.: „istrionibus (*tubus churfnak* aut fistulatoribus)...“ (Szilády i. m. II. 538.)

Az „Ofner Stadtrecht“ (a 15. sz. első feléből) 184. pontja a „fiedler, lauthen schlaer... posawner, pheifer, fidler, pauker“ úrnapi szolgálatáról rendelkezik. (Michnay—Lichner: Ofner Stadtrecht 1845. 110.)

1421. Valentinus Kwrthws.

1424. Paulus Hegedews. — 1424/98. Thome Sypos.

1425. Jacobus Sypus.

1426. Petrus Hegedews. — Stephanus Enekes.

1427. Gregorius Lalthus.

1427. „Prediis Ekerithotheleke Iglyeitheleke.“

1428. Gregorius Lautos. — Franciscus Lautos. — Franciscus Trombithas.

1429. Petrus Enekes. — Johannes Sypus.

1429. Igriczverse (Ethnogr. 1908. 346. l.).

1434. Paulus Hegedes. — Georgius Lauthus.

1435. Jacobus Lawthus. — Blasius Lautos. — Georgius Sypus.

1436. Gregorius Lautos.

1437. Simon hegedes. — Kilianus Lantus. — Petrus Lautos.

1442. Johannes Lanthos.

1445. Blasius Sypus.

1446. Iwan Igrch.

1447. Georgius Kwrthws. Georgius Kyrthes.

1449. Blasius Igrecz de Agria. — Blasius Lawthus. — Paulus Sipos. — Stephanus Lanthos.

1451. Johannes Kyrthws.

1454. Martinus Hegedews. — Blasius Enekes.

1459. Petrus Hegedews. — Barnabas Lauthos. — Stephanus Sypos.

1460. A szepesi zsinat 38. kánona megtiltja a papoknak, hogy mimusoknak, histrioknak, siposoknak, lantosoknak Krisztus alamizsnájából adjanak: „(Clerici nostrae jurisdictionis) Mimis, histrionibus, fistulatoribus, lutinitis de Elomosyna Christi, quae pauperum est, non tribuant.“ (Péterfy, Sacra Conc. I. 209. l.)

1463. Clemens Sypus. — Joh. Sypws. — Valentinus Thorombitas.

1464. Michael Hegedes.

1465. Symon Gaydus.

1466. Anthonius Hegedews.

Következik két kódex, melyek a század első feléből erednek, de másolatuk ideje alapján itt említhetők:

1466 körül. A Bécsi kódex (125., 126., 127. l.) ismételten említi „igrec kesseg“-et, úgy látszik, „hangszer“ értelmében. (Dániel III. 5., 7., 10. Előszőr az arameus „szabká“-t fordító latin „sambuca“ szót adja vissza „bozfaban alkotott igrec kesseg“-gel, — a 15. versben már egyszerűen „sambukos“nak nevezi, — másodszer az „omnis generis musicorum“ kitételt fordítja, „minden igrec kesseg nemzesenek“ fordulattal. L. Nyelvelméltár I. 73—4.) V. ö. EPhK 1917. 85—86. l. Sebestyén (Magyar honfogl. mondái I. 183—84. l.) bodzafából készült sípnek érti az első kifejezést. — 223. l. a „cantica lyrae tuae“ kifejezést (Amóz V. 23. a héber „nebel“-t említi) így fordítja: „te igrec kessegidnec ennekit“. (L. Nyelvelméltár I. 129.)

A Münchener kódex (1466-ig) Máté IX. 23. versében a „vidisset tibicines“ kifejezést így fordítja: „lattaolna ot az igrecekot“. (Nyelvelméltár I. 208.) (Itt tehát igrec = sípos. A Jordánszky kódex sypost mond.)

1468. Blasius Lautus. — Petrus Lanthws. — Stephanus Lalthws. — Benedictus Sypos. — Joh. Sipos.

1469. Michael Lanthos.

1472. „In possessione Igryczy vocata in Com. Borsodiensi.“

1475. Nicolaus Enekes. — Clemens Sypos. 1475/1508. Ambrosius Gaydos.

1477. Petrus Lanthos.

1478. Martinus Hegedes. — Emericus Lawthus. — Stephanus Lawthus. — Michael Lalthos.

1479. Clemens Hegedes. — Emericus Sypos.

1480. Andreas Kyrthes.

1481. Vinc. Enekes. — Martinus Trombitas.

1482. Antonius Lawthws. — Vincencius Sypws.

1484. Franciscus Lanthos. — Andreas Lalthws. — Philippus Hegedes.

1485. Franciscus Lawthos. — Valentinus Lanthos.

1485. Galeotto Marzio: De egregie, sapienter, jocosè dictis et factis Regis Matthiae, Cap. XVII. Mátyás asztaláról. „Sunt enim ibi musici et citharædi, qui fortium gesta in lingua patria ad mensam in lyra decantant. Mos enim Romanorum hic fuit, et a nobis defluxit ad Hungaros. Cantatur autem semper aliquod egregium facinus: nec deest materia. Nam, cum Hungaria in medio

hostium diversarum linguarum sita sit, semper rei bellicae habet fomitem. Amatoria autem carmina raro ibi cantantur, et ut plurimum gesta in Turcas, in medium veniunt, non sine sermone concinno. Hungari enim sive nobiles, sive rustici sint, eadem fere verborum conditione utuntur et sine ulla varietate loquuntur: eadem enim pronuntiatio eodem vocabulo, similes accentus, ubique sunt. Nam ut de Italia loquar, nobis tanta est loquendi varietas: ut civis a rustico, et rursus Calaber a Tusco, tantam habeant in sermone dissimilitudinem, ut difficultatem intelligendi maximam praebant. Sed apud Hungaros, ut diximus, eadem loquendi forma vel exigua admodum differentia est: Unde fit, ut carmen linguâ Hungaricâ compositum, rusticis et civibus mediis et extremis eodem tenore intelligatur.“²⁷

1486. Georgius Lawthws.

1487. Vincencius Sypos.

1488. Thuróczy János Krónikája Kontról: „... quem nostrum cum viribus et virtute non minus preclarum ne dum loquitur verum et resonanti lira canit.“

1492. Benedictus Hegedes. — Stephanus Torombitas.

1493. Laurencius Lanthos. — Petrus Sypos.

1494. Jacobus Gaydus.

Bonfini: *Rerum Hungaricarum Decades* (—1496), IV. Decas, 6. könyvében megemlíti a kenyérmezei csata után (1479) mondott katonai énekeket: „Coena non sine militari cantu transacta, incomposito extemporalique carmine ducum procerumque laudes concinuere, mox incalescente Baccho, militarem pyrrichiam saltarunt. Cum adhuc armati martiales choreas agerent, elatis in numerum clamoribus cuncta complebant; item, cum in publicae hilaritatis monumentum, quotusquisque miles gestu motuque corporis aliquid ageret, quo risum a caeteris exigeret, Paulus saltare iussus... subsiliit...“²⁸

²⁷ Kazinczy Gábor fordításában (Mátyás király, kortársai tanúsága szerint 1863. 35—6.): „Mivel zenészek és hárfások [helyesen: hegedősök] vannak ott, kik asztal fölött a hősök tetteit, honi nyelven, lajt kísérteben, éneklék. Római szokás volt ez, s tőlünk szállt a magyarokra. Az ének tárgya pedig mindig valami jeles tett; s nines is tárgyban hiány. Mert Magyarország különféle nyelvű ellenségek közepett fekvén, gyűnyagban hadviselésre kifogyhatlan. De szerelmi dalokat ritkán énekelnek ott, és mint többnyire, a törökök elleni haditettek fordulnak elé, nem éktelen előadással. Mivel a magyarok, akár nemesek, akár parasztok, majdnem azonos szórenddel élnek, s nyelvökben semmi különbség: egyenlő kiejtés, ugyanazon szavak, hasonló hangnyomás lévén mindenhol. Mert, hogy Olaszországról szóljak, nálunk annyiféle a beszéd-mód, hogy a polgár a paraszttól, s viszont a calábriai a toseánaitól annyira eltér kiejtésében, hogy alig bírják egymást megérteni. De a magyarok, mint mondók, mind egyformán, vagy csak igen csekély eltéréssel beszélnek: minél fogva a magyar nyelven szerzett költeményt paraszt és polgár, közép- s főrangú úr egyiránt megértik.“

²⁸ Temesvári István szabad verses feldolgozásában (1569):

Örömeiben hősek isznak az jó borban
Nagy-szép énekeket ő lakodalmokban
Mondnak, és beszélnek: eleink az hadban
Miként ellenséggel vittak viadalban.

Hősek jobban-jobban az jó borban inni
Kezdeink fegyverben szép tánczokat járni,
Egyszersmind hangosan igen kiálltani
Kezdek ott a méhsert szépen betölteni.

1497. Albertus Trombitas.
 1498. Albertus Lawthos.
 1499. Michael Thothlegedws. — Michael Trombitas. — Benedictus Sypos.
 1501. Georgius Hegedews.
 1502. Paulus Hegedews. — Matheus Lanthos.
 1504. Thoma Sypos.
 1505. Benedictus Sypos.
 1507. Gregorius Sypws.

A Virginia-kód. (16. század eleje) gyónótükörében (4.): „Halasomba vetkeztem mert wrwrest hallgatam vygsagokat, hangosagokat, enek mondasokat...“

A Nádor-kódex (1508) a nyelv bünei között (691.) az „igreczeogh“-et, a Nagyszombati kódex (1512–13) hasonló helyen (356.) az „igrich bezed“-et említi.

1508. Thome Trombitas.
 1509. Mich. Lalthos. — Johannes Hegedes. — Michael Hegedews.
 1510. Joh. Lawtus. — Ambrosius Thorombythas.

Mellőzzük a további adatok felsorolását, mert lényeges vonással nem bővítik többé a képet; mellőzzük továbbá az udvar szorosabban vett zenei életére vonatkozó adatokat is,²⁹ mert távolesnek vizsgálódásunk tárgyától. Befejezésül itt még egy adatot idézünk, mely kutatásunk körébe vág.

Az 1523-i brassói „Stadthannenrechnung“-ban olvassuk: „Item illi ioculatori, qui se de turri ecclesiae in laqueo usque ad domum domini Johannis Benckner iudicis dimiserat, bibales et vinum datum pro flor. 4. asp. 6.“ (Quellen zur Gesch. der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen I. 1886. 504.)

Foglaljuk most össze, milyen változást mutat az utóbbi korszak a megelőzőhöz képest. 1. Mindenekelőtt azt láttuk, hogy megjelent az „igric“ név (először a schlagli szójegyzékben), még pedig kétféle értelemben: részben alakoskodót, kóklert, mutatványost jelent — s úgy látszik, ehhez az értelemezéshez kapcsolódik később a Nádor- és Nagyszombati kódex „igricség“-e, „igric beszéd“-e, kétséggkívül a rút, útszéli beszéd értelmében; részben általában instrumentalistát (Bécsi kód.), nevezetesen sípost (Müncheni kód.) jelölnek vele. Előfordul végül két személynévvel kapcsolatban is (1446, 1449), talán szintén „muzsikus“ értelemben. Egyet mindenesetre megállapíthatunk: az igric név a 15—16. században mutatványost vagy hangszeres muzsikust jelent, de kimutathatólag évekmondó értelmében ekkor sem szerepel sehol.

Nagy szépen a hősek lakozván vigadnak
 Külemb-külemb játékot köztük indítanak,
 Nagy fegyveres táncot mezőben ők járnak
 Éltekét Istentől kéri az uraknak.

Vitéz Kinizsi Pált az hősek ott kérék,
 Hogy ő is tánczolna urakkal, őt inték,
 Megfogadá vitéz uraknak kérését —
 Ottan ő előttek Kinizsi felugrék.

(Thaly, Vit. Én. I. 80. l.)

²⁹ Összeállításukat I. Csánki Dezső, I. Mátyás udvara, 1884. 73—78. 160. Fögel József, II. Ulászló udvartartása, 1913. 99—101. U. a.: II. Lajos udvartartása 1917. 86—88.

2. Ami a jocularort illeti, azzal ebben a korszakban már nemcsak énekmondó-minőségben nem találkozunk, de „muzsikus“ értelemben sem ismerik: bohócot, tréfacsinálót, komédiást értenek alatta (schlägli szj., Budapesti Glosszák kódexe) vagy — valamivel később Brassóban — mutatványost (1523). A jocular tehát részben külföldi névrokonának nívojára került (Diefenbach Novum Glossariumban *gesticulator: iocularator*, az előbbinek viszont a schlägli szójegyzékben a „tombás“ felel meg), részben *most már* valóban rokona lett az igriennek és a sípoló komédiásnak, az istriónak; mégis figyelemreméltó, hogy egyetlen nyelvemlékünk, melyben mindkét szó mint hivatástjelző név szerepel: a schlägli jegyzék, nem állítja őket szinonimákként egymás mellé. — Az átalakulás vizsgálatakor figyelemre kell méltatnunk azt a dokumentumot is, mely épp egy negatívumával utal a régi jocularor eltűnésére: az 1460-i szepesi zsinat idézett kánona mimust, histriót, sípost és lantost említ, — 1279-ben még ezt olvastuk a budai zsinat konstitúciójában: *mimus, histrio, jocularor*... Úgy látszik, nem véletlen, amire az előző korszak adatai utaltak: a jocularor utódjai a sípos és a lantos lettek. S ezek, úglátszik, előtérben is maradtak, míg a régi jocularor kizárólag bohóccá züllött és lassanként eltűnt az újabb nemzedékek emlékezetéből. 3. Sípos, azaz *fistulator* vagy *histrio*, lantos és hegedős: ezek tehát az új szereplői a magyar zene történetének. S hogy valóban ők a régi jocularor utódai, azt háromféle szerepük igazolja. Ők azok, akik *most* az udvarban s a nép között egyaránt otthon vannak; s az Ofner Stadtrecht idézett pontja arra mutat, hogy ez a muzsikus-család — valószínűleg a német városi kultúrával idehozott *spilmannok* képében — a polgárság előtt is jól ismeretes. Csakhogy emitt kétségkívül tisztán muzsikusokról van szó. A magyar lantos-hegedős azonban abban is a régi jocularor utóda, hogy történeti eseményekről énekel, hogy a „hosszú emlékezet“-nek *most* ő a hordozója: *énekmondó*. Erre mutat Galeotto és Turóczy id. passzusa s erre később Liszti János és Istvánfy Miklós sokat idézett megjegyzései (Liszti: *Haec omnia nostri transilvani fidicines in tabernis longe aliter decantant*. Istvánfy: *Fama fert et a cytharaedis ad lyram canitur*...). Végül pedig abban is a jocularor sorsának folytatói, hogy az egyház idegenkedve tekint rájuk; igaz, hogy ez az idegenkedés *most* már jóval súlyosabb formában jelentkezik. A Budapesti Glosszák kódexének prédikátorirója, a szepesi zsinat, a Virginia-kódex megbélvezőbb, megvetőbb és szigorúbb hangot ütnek meg, mint a 13. század zsinati konstitúciója; olyan hangot, mely egyébként a külföldi analógiákkal is jóval rokonnabb.²⁰ *Most* már nem arról van szó, hogy papi hallgatóságukat elvonják, hanem, hogy az egyházi s vele a szankcionált polgári élet kapui bezáruljanak előttük. Fel kell tennünk, hogy mindennek határozott oka volt; mert, ha az énekmondók, muzsikusok egyetemes lezülléséről tán nem is beszélhetünk, lehetetlen fel nem ismernünk, hogy körükbe, „társadalmukba“ *egyre többféle elem vonódik be*; nem megszűkülésről, inkább növekvő megoszlásról, gazdagabb tagozódásról van szó. Az is kétségtelen, hogy — a combitorokról szóló egyetlen, homályos értelmű adatot leszámítva — az Árpádkor után nem hallunk többé *királyi* jocularorokról, énekmondókról. Az udvarban talán nincs már oly

²⁰ L. Paul Piper, Die Spielmannsdichtung 1887. I. 22—23. W. Bäumker, Waren die Spielleute des Mittelalters von der Kirche exkommuniziert? Monatsh. f. Musikgesch. 1880. 109. Theodor Hampe, Die fahrenden Leute in der deutschen Vergangenheit 1902. 21—22.

jogilag biztosított otthonuk, mint valaha volt; bizonyos szempontból védte-
nebbek, másrészt társaságuk tarkább, vegyesebb, ügylátszik több kategóriát
ismer, mint eddig bármikor. — Mindent összevetve, az általános helyzet most
— az Árpádkorral szemben — bonyolultabb, részleteiben talán kevésbé egysé-
ges, de többretegű, differenciáltabb kultúra képét mutatja. 4. Hogy magában
a népben változatlanul él a vitézi tettek megéneklésének kultusza, azt Bonifini
adata igazolja legjobban; ezek az improvizált katonai énekek a vezéreket és
valószínűleg a hadakozó ősök vitézségét dicsőítik; mint tudjuk, Phi'pp Sidney
száz évvel később vendégségek alkalmával hall hasonló jellegű, hősi énekeket.³¹
A reflektálásnak s egyúttal emlékezésnek ez a formája még közös az egész
magyarságban; a gazdagodás és bonyolódás még nem járt a kultúra végső
egységének megbontásával. S ezt a történelem egyértelműen igazolja: a ma-
gyarság, mely a 16. század irodalmában és zenéjében előttünk áll, még való-
ban ezt a közös tudatot, ezt a belső egységet dokumentálja.

Ila a képet, melyet e „harmadik stádium“ élénk tárt, a maga egészében
nézzük, megvilágosodik előttünk az az orgánikus kapcsolat is, mely a 15. szá-
zadot a 16-ikkal összefűzi. Lantos és hegedős állanak az előtérben; a síposok
szerepe — a rezidenciákon további névszerinti adatok is szólnak róluk (pl.
„Georgius Sipos fistulator domini“ az 1567-i pataki urbariumban³²) — a
szorosan vett zenei funkciókra szorítkozik, s ha bohóc-színezte el is homályo-
sul, nem mérhető az előbbiekéhez. Az énekmondás tudós és népies színezetű
formája szervesen él tovább; instrumentalista és énekmondó még jó ideig ugyan-
egy személy. — Az organizmus, mely a 16. század irodalomtörténetében előt-
tünk áll, lényegében változatlan, ugyanez; szinte úgy tűnik, hogy csak külső
körülmények adtak neki más képet, avatkoztak döntő súllyal sorsába. A ma-
gyar udvar eltűnt, lantos-hegedős ezétszóródnak az ország területén, reziden-
ciákon, várakban, falvakon: a kulturális középpont elveszett. A török háborúk
s a reformáció nagy kérdései azonban megtanítják ezt az irodalmat arra, hogy
a nemzet irányításának szerepét vállalja; hogy ne csak kommentáljon és emlé-
kezzék, de vezessen, utat mutasson, agitáljon, harcoljon is. Az irodalom —
bizonyos értelemben — nagykorúvá lett ebben a krízisben. Hogy új feladatát
vállalhassa, többféle alakot kell öltenie: a hegedősből iskolamester lesz,³³
a lantos nem egyszer csavargóvá züllik. De költők, énekmondók és zenészek,
tanulatlanul vagy latinus műveltséggel, rezidencián vagy útszéli kocsmában,
szószéken és iskolában: egyaránt rézesei és hirdetői még annak a közös
szellemnek, melyet a magyarság a maga népi ifjúságából hozott örökség
gyanánt.

³¹ Irodalomtört. 1913. 282—4.

³² Takáts S.: Rajzok a török világból I. 1915. 424.

³³ V. ö. Piper, Die Spielmannsdichtung I. 38. IK. 1891. 30. EPhK 1917. 285.